

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาการใช้พื้นที่ของชุมชนบนที่สูงที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่แจ้ฟ้า โดยมีระเบียบวิธีการศึกษาดังนี้

- 3.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล
- 3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.3 เครื่องมือและการทดสอบแบบสัมภาษณ์
- 3.4 วิธีการในการรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

3.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

3.1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data)

เป็นข้อมูลทั่วไปทางด้านเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน เพศ อายุ ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบการเพาะปลูก จำนวนเนื้อที่ถือครองของราษฎร 8 หมู่บ้าน ซึ่งมีเผ่าเข้า อีเก้อ มูเซอ และคนพื้นเมืองในขอบเขตพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ้ฟ้า แหล่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการใช้แบบสอบถามโดยศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ โดยสังเกตพฤติกรรมและวิถีการดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- การประกอบอาชีพ
- สภาพทั่วไปของชุมชน
- สภาพเศรษฐกิจสังคม
- สภาพการณ์ของประชากร
- องค์กรและผู้นำชุมชน
- ศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ
- ประเภทและรูปแบบของการใช้พื้นที่ต้นน้ำในการทำการเกษตร
- ผลจากการแทรกแซงจากภายนอกทั้งจากภาครัฐและเอกชน
- การเปลี่ยนแปลงคุณภาพของพื้นที่ต้นน้ำจากอดีตถึงปัจจุบัน

แต่ละชุมชนต่างก็มีวิธีการใช้ประโยชน์พื้นที่ทำการเกษตรและช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ได้แก่ การใช้พื้นที่ทำกินในอดีตเพียงเพื่อการยังชีพ แต่ในปัจจุบันนอกจากเพาะปลูกเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนแล้ว ยังมีปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน ทำให้มีการขยายพื้นที่ทำกิน ซึ่งมีผลทำให้พื้นที่ป่าสมบูรณ์ลดลง

3.1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

เป็นข้อมูลทางกายภาพ ได้แก่ แผนที่ขอบเขตของพื้นที่ต้นน้ำที่ตั้งหมู่บ้าน ลักษณะของดิน หิน และภูมิประเทศ ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่า การชะล้างพังทลายดิน คุณภาพ และการลดลงของน้ำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการศึกษารวบรวมเอกสารในการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่กำหนดไว้

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ จำนวนประชากรของ 8 หมู่บ้านในเขตพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ้ฟ้า ตำบลปงคอน ประกอบด้วยหมู่บ้านห้วยปง เปียงใจ อีโก้แม่เมะ เลาสู และแม่จอกฟ้า ตำบลทุ่งผิง ได้แก่ หมู่บ้านแม่ซ้อฟ้า ห้วยริน และมุเซอแม่เม่า อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง จำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,338 คน จำนวนครัวเรือน 310 ครัวเรือน

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโส และนักบวชที่อาศัยอยู่ใน 8 หมู่บ้าน โดยการเจาะจงบุคคลกลุ่มตัวอย่าง ส่วนหัวหน้าครัวเรือนแต่ละหมู่บ้าน ใช้วิธี Cluster random sampling โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 95 จากหัวหน้าครัวเรือนของแต่ละหมู่บ้านจำนวน 8 หมู่บ้าน จำนวนทั้งสิ้น 310 คน นำมารวมเป็นตัวแทนของกลุ่มได้ตัวอย่างหัวหน้าครัวเรือนในพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ้ฟ้าจำนวน 263 คน (ตารางที่ 2.1)

ตารางที่ 2.1 จำนวนครัวเรือนในเขตพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ้ฟ้า

หมู่บ้าน	จำนวนหัวหน้าครัวเรือน (คน)	กลุ่มตัวอย่าง (ร้อยละ 95)
1. เปียงใจ	90	73
2. ห้วยปง	17	15
3. เลาสู	25	23
4. แม่จอกฟ้า	39	36
5. อีโก้แม่เมะ	10	9
6. แม่ซ้อฟ้า	82	66
7. ห้วยริน	15	14
8. แม่เม่า	32	27
รวม	310	263

ที่มา : ที่ว่าการอำเภอแจ้ห่ม (กุมภาพันธ์ 2543)

3.3 เครื่องมือและวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลดังนี้

1) ใช้แบบสอบถามผู้ศึกษาใช้การสัมภาษณ์ หลังจากได้เริ่มสัมพันธ์และคุ้นเคยกับผู้นำชุมชน หัวหน้าครัวเรือน และชาวบ้าน โดยการพูดคุยสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพทั่วไปของชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำ ด้านเพศ อายุ สภาพทางครัวเรือน การนับถือศาสนา

ตอนที่ 2 การใช้พื้นที่ชุมชนบนที่สูง ทั้งรูปแบบ วิธีการวางแผน ปรับปรุงบำรุงพื้นที่

ตอนที่ 3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าต้นน้ำ ความต้องการเพิ่มผลผลิต การเพิ่มของคนในชุมชน การขยายพื้นที่ทำกิน กฎหมาย และกฎของชุมชน

ตอนที่ 4 ผลการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าต้นน้ำ การลดลงของพื้นที่ป่า การอนุรักษ์จากหน่วยราชการและวัฒนธรรมดั้งเดิม

2) การสังเกต ทั้งแบบการมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อรวบรวมข้อมูลที่ปรากฏขึ้นจริงในชุมชน เช่น สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต ที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่า การใช้พื้นที่ทำการเกษตร เป็นต้น แล้วจดบันทึก ถ่ายภาพในกิจกรรมต่างๆ ที่น่าสนใจ

3) ดำเนินการทดสอบแบบสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์กับเกษตรกรชาวเขาเผ่าเข้าบ้านแม่ตาสามัคคี หมู่ที่ 5 ตำบลปงคอน อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง จำนวน 10 ครัวเรือน ซึ่งเป็นหมู่บ้านข้างเคียงอยู่นอกเขตพื้นที่ต้นน้ำแม่แจ้ฟ้า โดยใช้แบบสัมภาษณ์ข้างต้นทั้ง 4 ตอน เพื่อปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่บกพร่องของแบบสัมภาษณ์ เช่น การปรับเปลี่ยน การสอบถามเรื่องการปลูกไม้ผล ดัดข้อความ เก็บ ธิบ ตกแต่งกิ่ง เนื่องจากค้นไม่ยั้งเล็กน้อย และเพิ่มข้อความการกำจัดวัชพืชโดยวิธีอื่น ๆ เป็นต้น

3.4 วิธีการในการรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้แบ่งวิธีการในการรวบรวมข้อมูลเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) ศึกษาเอกสาร รายงานต่าง ๆ ลักษณะทางกายภาพ และขอบเขตของพื้นที่ต้นน้ำ ข้อมูลของหมู่บ้าน และรายงานของทางราชการที่เกี่ยวข้อง

2) แนะนำตัวและสร้างความคุ้นเคยต่อชุมชน สำรวจสภาพหมู่บ้าน พื้นที่ทำกิน และสภาพป่า ดิน และลำน้ำ จากนั้นลงตำแหน่งที่ตั้งต่าง ๆ ที่สำคัญในแผนที่ เช่น ที่ตั้งหมู่บ้าน เส้นทางคมนาคม และถ้ำธารต่าง ๆ

3) สอบถามและสนทนากับผู้ใหญ่บ้าน ศึกษาถึงสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบันของพื้นที่ต้นน้ำ สภาพความเป็นอยู่ วิถีการดำรงชีวิตของคนภายในหมู่บ้าน โดยผู้ศึกษาเป็นผู้สอบถาม และพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการเพื่อสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูล สังเกตพฤติกรรมตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตประจำวันของคนในชุมชน

4) สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน หัวหน้าครัวเรือน ผู้ศึกษาเข้าร่วมประชุมสัมมนากับชาวบ้าน มีการจดบันทึก และอัดเทปในการสัมภาษณ์ รวมทั้งมีการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐในท้องถิ่น ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครู และบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชุมชน

5) หลังจากเริ่มคุ้นเคยกับชาวบ้านแล้ว ได้ใช้แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องสภาพทั่วไปของชุมชน ชีวิตความเป็นอยู่ รูปแบบวิธีการทำการเกษตรบนพื้นที่สูงที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าต้นน้ำและผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมดังกล่าว การสอบถามไม่เป็นทางการ จัดระเบียบเรื่องหัวข้อเรื่อง เสมือนเป็นการพูดคุยกันธรรมดา พร้อมทั้งจดบันทึก สังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ แล้วนำแบบสัมภาษณ์กลับมา ตรวจสอบความถูกต้องเพิ่มรายละเอียด เพื่อให้เกิดความแม่นยำยิ่งขึ้น โดยสัมภาษณ์และสอบถามกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุขชุมชน ครู เกษตรตำบล กรมประชาสัมพันธ์ และอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท เป็นต้น

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบสอบถามและการบันทึกเทป เพื่อตรวจสอบความถูกต้องแล้วดำเนินการ ดังนี้

1) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล จัดแยกแยะข้อมูล และหมวดหมู่ ได้แก่ ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม ประเภทการใช้พื้นที่เกษตรกรรม ป่าจืดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยจัดข้อความ เรียบเรียงข้อมูลตามลำดับความสำคัญ

2) เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลในกรอบแนวคิด ทฤษฎี เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์กัน ได้แก่ ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่มีผลต่อพฤติกรรมในการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตร ก่อให้เกิดการเปลี่ยนพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่แจ้ฟ้า

3) ข้อมูลจากแบบสอบถามทั้ง 4 ตอน แสดงผลการวิเคราะห์เป็นร้อยละและค่าเฉลี่ยในการนำเสนอภาพรวมของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตร จากนั้นผู้ศึกษาจึงรวบรวมข้อมูลและสรุปออกมาเป็นรูปธรรม แล้วจึงนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบบรรยายออกมาเป็นลักษณะการเขียนเชิงบรรยาย และการอธิบายตามวัตถุประสงค์การศึกษา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University